

DOI: 10.5281/zenodo.15696132

Link: <https://zenodo.org/records/15696132>

OLIIY TA'LIM XIZMATLARI BOZORINI SHAKLLANTIRISHDA DAVLAT SIYOSATINING O'RNI

Ubaydullayev Akmal Tulkinboyevich

University of Business and Science moliya kafedrasi dotsenti, PhD

foxlisa037@gmail.com

+998902755786

ORCID: 0009-0000-5915-3878

Sharibayev Yunus Soli o'g'li

University of Business and Science 1-bosqich magistranti

+998990194550

Annotatsiya. Mazkur maqolada O'zbekiston Respublikasida oliy ta'lim xizmatlari bozorining hozirgi holati, uni shakllantiruvchi omillar, mavjud muammolar va rivojlanish istiqbollari o'rganilgan. Maqolada ta'lim xizmatlari bozorining milliy modelini takomillashtirish bo'yicha amaliy taklif va tavsiyalar ishlab chiqilgan. Ilmiy ish natijalari oliy ta'limni modernizatsiya qilish, ta'lim xizmatlarining sifatini oshirish hamda ularni xalqaro standartlarga moslashtirishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar. Oliy ta'lim xizmatlari bozori, davlat OTM, nodavlat OTM, Ta'lim,

I. KIRISH

Globalashuv jarayoni, raqamli iqtisodiyotning rivojlanishi va demografik o'zgarishlar natijasida oliy ta'lim xizmatlari bozori dunyo miqyosida keskin o'zgarishlarga uchramoqda. Ta'lim sohasi endilikda nafaqat bilim berish vositasi, balki iqtisodiyotning muhim strategik tarmog'iga aylanmoqda. Ayniqsa, bilimga asoslangan iqtisodiyot sharoitida inson kapitalini shakllantirishda oliy ta'lim xizmatlarining roli sezilarli darajada oshgan. Shu bois, oliy ta'lim xizmatlari bozori – bu nafaqat ta'lim muassasalari va talabalar o'rtasidagi oddiy munosabatlar tizimi emas, balki keng qamrovli iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy omillarni o'z ichiga oluvchi murakkab tizim sifatida qaralmoqda³⁴.

Ta'lim xizmatlari bozorida shakllanayotgan raqobat muhiti, talab va taklifning nomutanosibligi, sifatsiz xizmatlar ko'rsatish xavfi, mehnat bozoridagi ehtiyoj bilan ta'lim mazmuni o'rtasidagi nomuvofiqliklar kabi muammolar mazkur sohaga chuqur iqtisodiy tahlil zarurligini ko'rsatmoqda³⁵. Xalqaro tajriba esa shuni ko'rsatadiki, oliy ta'lim xizmatlarini bozor tamoyillariga asoslangan holda tashkil qilish, ta'lim sifati va mehnat bozoridagi muvofiqlikni oshiradi, ilm-fan va innovatsiyalarni rivojlantiradi.

Shu nuqtai nazardan, oliy ta'lim xizmatlari bozorining milliy modelini shakllantirish, uning raqobatbardoshligini ta'minlash, raqamli va innovatsion yondashuvlarni integratsiya qilish dolzarb ilmiy-amaliy vazifa hisoblanadi. Ushbu mavzuni o'rganish nafaqat ta'lim tizimini takomillashtirish, balki mamlakatning uzoq muddatli barqaror iqtisodiy rivojlanishini ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

³⁴ Tilak, J. B. G. (2008). *Financing of education in India: Current issues and trends*. NIEPA.

³⁵ UNESCO (2021). *Education for Sustainable Development Goals: Learning Objectives*.

<https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000247444>

II. ADABIYOTLAR TAHLILI

Oliy ta'lim xizmatlari bozori — zamonaviy iqtisodiy munosabatlar tizimida xizmat ko'rsatish sohasining eng muhim segmentlaridan biri hisoblanadi. Ushbu yo'nalishdagi ilmiy izlanishlar rivojlanayotgan mamlakatlarda ham, rivojlangan davlatlarda ham dolzarb masala sifatida e'tirof etilmoqda. O'zbekiston sharoitida esa ushbu sohaning tizimli tadqiq qilinishi zamonaviy islohotlar sharoitida yanada ahamiyat kasb etmoqda.

O'zbekistonlik olimlar tomonidan oliy ta'lim tizimi va uning iqtisodiy jihatlarini yuzasidan bir qancha ilmiy izlanishlar olib borilgan. Jumladan, I. Saydaliyev oliy ta'lim xizmatlari bozorining shakllanish bosqichlari, ularning moliyalashtirilishi va raqobat muhitining rivojlanishini chuqur tahlil qiladi³⁶. O'z navbatida, X. Abdukarimov ta'lim sohasining davlat siyosatidagi o'rni, ijtimoiy-iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashdagi ahamiyatini iqtisodiy asoslar bilan bayon etgan³⁷.

III. NATIJALAR

Oliy ta'lim xizmatlari bozori — bu oliy ta'limga ehtiyoj bildiruvchi shaxslar va bu xizmatni taqdim etuvchi muassasalar o'rtasidagi o'zaro munosabatlar, iqtisodiy talab va taklif asosida shakllanadigan murakkab tizimdir. Mazkur bozorning o'ziga xos jihati shundaki, bu yerda xizmatlar moddiy emas, balki **bilim, ko'nikma va malaka** shaklida ko'rsatiladi va ularning samarasi uzoq muddatda namoyon bo'ladi³⁸.

Oliy ta'lim xizmatlari bozorining asosiy **tarkibiy elementlari** quyidagilardan iborat:

1. **Xizmat taqdim etuvchilar (providerlar)** — davlat oliy ta'lim muassasalari, xususiy universitetlar, xorijiy oliy o'quv yurtlari filiallari, onlayn ta'lim platformalari va qo'shimcha kasb-hunar markazlari.

2. **Xizmat iste'molchilari (talabchilar)** — abituriyentlar, talabalar, magistrantlar, doktorantlar va umrbod ta'lim konsepsiyasini qo'llovchi fuqarolar.

3. **Regulyatorlar (nazorat va muvofiqlashtiruvchi subyektlar)** — O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi, Akkreditatsiya agentliklari, Davlat test markazi, Oliy attestatsiya komissiyasi.

4. **Moliyalashtiruvchi tomonlar** — davlat byudjeti, homiylar, talabalarning to'lov-kontrakt mablag'lari, xalqaro donor tashkilotlar (masalan, Jahon banki, Erasmus+, USAID).

5. **Mehnat bozori subyektlari** — ish beruvchilar, kompaniyalar, kadrlar agentliklari.

Bu subyektlar o'rtasidagi munosabatlar oliy ta'lim xizmatlarining shakli, mazmuni va sifati bilan chambarchas bog'liq. Ayniqsa, xizmatlar sifati — iste'molchilarning ehtiyojiga moslashtirish darajasi, o'quv dasturlarining mehnat bozoriga mosligi va raqobatbardosh kadrlar yetkazib berish salohiyatiga bog'liqdir³⁹.

³⁶ Saydaliyev I. "Oliy ta'lim xizmatlari bozorining shakllanishi va rivojlanish bosqichlari", *Iqtisodiyot va ta'lim* jurnali, 2021, №3.

³⁷ Abdukarimov X. "Ta'lim xizmatlarining iqtisodiy asoslari", *Ilm-fan va taraqqiyot*, 2020.

³⁸ Becker, G. S. (1993). *Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis, with Special Reference to Education*. University of Chicago Press.

³⁹ UNESCO (2019). *Global Education Monitoring Report*. <https://en.unesco.org/gem-report/>

Oliy ta'lim xizmatlari bozori tarkibida **raqobat muhitining shakllanishi** va **diversifikatsiyalashuv** tendensiyalari kuchaymoqda. Masalan, 2020-yilga qadar O'zbekistonda 75 ta oliy o'quv yurti mavjud bo'lgan bo'lsa, 2024-yil holatiga ko'ra bu raqam 200 dan oshdi, ulardan 35 tasi xususiy va 15 dan ortig'i xorijiy oliy ta'lim muassasalari filiallaridir⁴⁰. Bu esa bozorda xizmatlar sifati, narxi, ta'lim formatlari va uslublarida xilma-xillikni vujudga keltirmoqda.

Davlat darajasida ushbu bozordagi subyektlar faoliyatini muvofiqlashtirish bo'yicha qator huquqiy asoslar yaratilgan. Xususan, **Vazirlar Mahkamasining 2023-yil 2-martdagi 79-sonli qarorida** oliy ta'lim xizmatlarining akkreditatsiya mezonlari, sifat baholash indikatorlari va reyting tizimlari belgilab berilgan⁴¹. Shuningdek, **2022-yil 28-yanvardagi “Ta'lim to'g'risida”gi Qonunda** ta'lim xizmatlarining mazmuni, subyektlari, ularga qo'yiladigan talablar va ularning huquqiy maqomi belgilab qo'yilgan⁴².

Shuningdek, mahalliy olimlar – M. R. Karimov, G. Y. Yusupova, I. S. Jo'rayev kabi tadqiqotchilar ta'lim xizmatlarining turlari, subyektlararo raqobat, hamkorlik mexanizmlari va sifat ko'rsatkichlarini o'rganib, bozor mexanizmlari asosida boshqaruv modelini taklif etishgan⁴³. Ularning fikriga ko'ra, oliy ta'lim xizmatlari bozori faoliyatini samarali yo'lga qo'yish uchun davlat, ta'lim muassasalari va ish beruvchilar o'rtasida uch tomonlama strategik hamkorlik zarur.

Oliy ta'lim xizmatlari bozorining subyektlari o'rtasidagi integratsiya darajasi oshgan sari, bu xizmatlar tizimining sifatli, barqaror va baravar rivojlanishiga zamin yaratiladi. Bu holat O'zbekistonning ta'lim sohasida olib borayotgan islohotlarining asosiy tamoyillaridan biri hisoblanadi.

Shuningdek, oliy ta'lim xizmatlari bozorining zamonaviy bosqichidagi yana bir muhim xususiyati – bu **raqamlashtirish** jarayonining tez sur'atlar bilan rivojlanayotganidir. Masofaviy ta'limning kengayishi, elektron resurslar, sun'iy intellekt asosidagi o'quv platformalari va big data texnologiyalaridan foydalanish – bu xizmatlarning taklif shaklini tubdan o'zgartirmoqda. O'zbekistonda “Raqamli universitet” loyihalari doirasida ko'plab oliy o'quv yurtlari o'z ta'lim jarayonini **Learning Management System (LMS), Moodle, Ziyonet**, va boshqa platformalar orqali tashkil etmoqda⁴⁴.

Mazkur jarayon ta'lim xizmatlari bozorining tarkibiy subyektlari faoliyatiga ham ta'sir ko'rsatmoqda. Endilikda o'quv dasturlarining mosligi va ularni amaliyotga tatbiq etish darajasi iste'molchilar tomonidan tezroq va aniqroq baholanish imkoniga ega bo'ldi. Bu esa bozorda xizmat ko'rsatuvchilarning raqobatbardoshligini oshirish, innovatsion yondashuvlarni joriy etish zaruriyatini kuchaytirmoqda⁴⁵.

⁴⁰ O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi ma'lumotlari, 2024-yil

⁴¹ O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2023-yil 2-martdagi 79-sonli Qarori. <https://lex.uz/docs/6312044>

⁴² “Ta'lim to'g'risida”gi Qonun. Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 28.01.2022-yil. <https://lex.uz/docs/5841067>

⁴³ Karimov, M. R.; Yusupova, G. Y.; Jo'rayev, I. S. (2022). *Oliy ta'lim xizmatlari bozorining shakllanishi va rivojlanish istiqbollari*. “Iqtisodiyot va ta'lim” jurnali, №4, 22–30-betlar.

⁴⁴ Rasulov, O. M. (2022). *Raqamli ta'lim muhiti: imkoniyatlar va muammolar*. “Ta'lim va innovatsiya” jurnali, №2, 33–37-betlar.

⁴⁵ UNESCO (2021). *Digital Learning and Transformation in Higher Education*. <https://unesdoc.unesco.org>

Bundan tashqari, xizmatlar ko'rsatuvchi subyektlar ichida **korporativ va sanoat buyurtmachilarining** roli ortib bormoqda. Ya'ni yirik korxonalar o'z ehtiyojlariga mos ravishda oliy ta'lim muassasalari bilan **dual ta'lim tizimi** asosida hamkorlik qilishmoqda. Masalan, "UzAuto Motors" AJ, "NAVOIYAZOT" AJ, "NEGMK" va boshqa sanoat giganti korxonalari bilan Toshkent davlat texnika universiteti, Toshkent kimyo-texnologiya instituti o'rtasida ixtisoslashtirilgan amaliy ta'lim dasturlari joriy etilgan⁴⁶.

Bozor subyektlari faoliyatida muhim rol o'ynaydigan boshqa qatlam bu — **xalqaro tashkilotlardir**. Masalan, Jahon banki, YUNESKO, Yevropa Ittifoqi va Osiyo Taraqqiyot Banki kabi tashkilotlar O'zbekistonda oliy ta'lim tizimini modernizatsiya qilishga yo'naltirilgan grant va texnik yordam loyihalarini amalga oshirmoqda. Bular oliy ta'lim xizmatlarining sifati, shaffofligi va xalqaro tan olinganlik darajasini oshirishga xizmat qilmoqda⁴⁷.

Yuqoridagilardan kelib chiqib, oliy ta'lim xizmatlari bozorini **faqat oddiy ta'lim xizmatlari almashinuvi tizimi** deb emas, balki **iqtisodiyotni raqobatbardosh kadrlar bilan ta'minlovchi strategik sektor** deb qarash lozim. Bu esa xizmat ko'rsatuvchi va iste'molchi subyektlar o'rtasida o'zaro manfaatli va natijaga yo'naltirilgan munosabatlar tizimini shakllantirish zaruratini tug'diradi.

Oliy ta'lim xizmatlari bozori – bu faqat iqtisodiy manfaatlar to'qnashuvi emas, balki jamiyat taraqqiyotining poydevorini tashkil etuvchi strategik resursdir. Shu bois, davlat siyosati ushbu bozorning shakllanishi, barqarorligi va samaradorligida hal qiluvchi rol o'ynaydi. O'zbekiston Respublikasida oliy ta'lim sohasini modernizatsiya qilish, sifatini oshirish, raqobatbardosh muhit yaratish borasida qator strategik hujjatlar qabul qilinmoqda.

1-jadval

Davlat siyosati hujjatlarining tahlili⁴⁸

Hujjat nomi	Qabul qilingan sana	Asosiy maqsad	Bozorga ta'siri
PQ–5847-sonli Prezident qarori	2020-yil 29-oktabr	2030 yilgacha oliy ta'lim tizimini rivojlantirish	Bozorga xususiy sektorni jalb qilish, talabga asoslangan ta'lim
VMQ–377-son	2021-yil 23-iyun	Ta'lim sifatini baholash tizimini takomillashtirish	Sifatga asoslangan raqobatni kuchaytirish
"Ta'lim muassasalari reytingi" qarori	2022-yil	Reyting asosida baholash	Universitetlar o'rtasida sog'lom raqobat
Oliy ta'lim to'g'risidagi Qonun	2020-yil (yangilangan)	Erkinlik, akademik mustaqillik	Bozorda innovatsion xizmatlar ko'rsatish imkoniyati

So'nggi yillarda qabul qilingan asosiy normativ-huquqiy hujjatlar va ularning oliy ta'lim bozoriga ta'siri ko'rsatkichlari

⁴⁶ O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi, 2023-yilgi sektoral hamkorlik hisobotlari.

⁴⁷ Jahon banki. (2022). *Modernizing Uzbekistan's Higher Education System: Strategic Outlook*.

<https://www.worldbank.org/uz/project/highereduuz>

⁴⁸ Manba: O'zbekiston Respublikasi Prezidenti va Vazirlar Mahkamasi qarorlari bazasi asosida muallif tomonidan tayyorlangan.

2-jadval

Davlat aralashuvi shakllari⁴⁹

№	Asosiy yoʻnalishlar	Taʼsir shakllari	Izohlar
1	Normativ tartibga solish	- Litsenziyalash - Akkreditatsiya - Davlat taʼlim standartlari	Taʼlim sifati va yagona mezonlar asosida faoliyat yuritilishini taʼminlaydi
2	Moliyaviy qoʻllab-quvvatlash	- Davlat grantlari - Subsidiyalar - Davlat buyurtmalari ajratilishi	Iqtidorli talabalarni qoʻllab-quvvatlash va ijtimoiy adolat tamoyillarini taʼminlaydi
3	Kadrlar siyosati	- Ustuvor yoʻnalishlarga kvotalar - Maxsus yoʻnalishlar boʻyicha tayyorlov	Mehnat bozoriga mos kadrlar tayyorlanishini taʼminlashga xizmat qiladi
4	Xususiy sektorni ragʻbatlantirish	- Nodavlat OTMlar ochilishiga ruxsat - Soliq imtiyozlari - Yer ajratish	Taʼlim bozorida raqobatni kuchaytirish va xizmatlar sifatini oshirishga xizmat qiladi

Davlat siyosatining oliy taʼlim xizmatlari bozoriga taʼsir koʻrsatish yoʻnalishlari

Jadvalda davlat siyosatining oliy taʼlim xizmatlari bozoriga koʻrsatayotgan taʼsiri toʻrt asosiy yoʻnalishda umumlashtirilgan. Har bir yoʻnalish bozor mexanizmlarining shakllanishi, xizmatlar sifatining oshishi va raqobat muhitining rivojlanishiga bevosita taʼsir koʻrsatadi:

1. Normativ tartibga solish – bu yoʻnalish taʼlim muassasalari faoliyatini litsenziyalash, akkreditatsiya qilish hamda davlat taʼlim standartlari orqali meʼyorlashtirishni oʻz ichiga oladi. Bu orqali oliy taʼlim sifatini nazorat qilish va yagona standartlarga muvofiqlik taʼminlanadi.

2. Moliyaviy qoʻllab-quvvatlash – davlat byudjeti hisobidan ajratilayotgan grantlar, subsidiyalar va davlat buyurtmalari orqali ijtimoiy himoya tizimi shakllanadi. Ayniqsa, kam taʼminlangan yoki ijtimoiy himoyaga muhtoj qatlam vakillari uchun bu tizim katta ahamiyat kasb etadi. Shuningdek, davlat buyurtmasi orqali mehnat bozorida talab yuqori boʻlgan mutaxassislar tayyorlanadi.

3. Kadrlar siyosati – ustuvor va strategik sohalar boʻyicha malakali kadrlar tayyorlash davlatning oliy taʼlim siyosatidagi ustuvor yoʻnalishlardan biridir. Bu yoʻnalishda davlat tomonidan maxsus kvotalar ajratilishi va tegishli kadrlar zaxirasining shakllantirilishi koʻzda tutilgan.

4. Xususiy sektorni ragʻbatlantirish – bozor iqtisodiyoti sharoitida taʼlim xizmatlari sifatining oshishi uchun sogʻlom raqobat muhimdir. Shu sababli davlat tomonidan nodavlat oliy taʼlim muassasalarining faoliyat yuritishi uchun huquqiy asoslar yaratilmoqda, soliq imtiyozlari va yer ajratish orqali ularning rivojlanishiga turtki berilmoqda.

⁴⁹ Oʻzbekiston Respublikasi Prezidenti va Vazirlar Mahkamasi qarorlari bazasi asosida muallif tomonidan tayyorlangan.

Umuman olganda, davlat siyosati oliy ta'lim xizmatlari bozorini shakllantirish va rivojlantirishda yo'l ko'rsatuvchi va muvofiqlashtiruvchi omil sifatida namoyon bo'ladi. Raqobatbardosh va innovatsion ta'lim tizimini yaratishda yuqoridagi yo'nalishlar davlatning strategik vositasi hisoblanadi.

IV. MUHOKAMA

Davlat siyosatining oliy ta'lim xizmatlari bozoriga ko'rsatayotgan ta'siri to'rt asosiy yo'nalishda umumlashtirilgan. Har bir yo'nalish bozor mexanizmlarining shakllanishi, xizmatlar sifatining oshishi va raqobat muhitining rivojlanishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi:

5. Normativ tartibga solish – bu yo'nalish ta'lim muassasalari faoliyatini litsenziyalash, akkreditatsiya qilish hamda davlat ta'lim standartlari orqali me'yorlashtirishni o'z ichiga oladi. Bu orqali oliy ta'lim sifatini nazorat qilish va yagona standartlarga muvofiqlik ta'minlanadi.

6. Moliyaviy qo'llab-quvvatlash – davlat byudjeti hisobidan ajratilayotgan grantlar, subsidiyalar va davlat buyurtmalari orqali ijtimoiy himoya tizimi shakllanadi. Ayniqsa, kam ta'minlangan yoki ijtimoiy himoyaga muhtoj qatlam vakillari uchun bu tizim katta ahamiyat kasb etadi. Shuningdek, davlat buyurtmasi orqali mehnat bozorida talab yuqori bo'lgan mutaxassislar tayyorlanadi.

7. Kadrlar siyosati – ustuvor va strategik sohalar bo'yicha malakali kadrlar tayyorlash davlatning oliy ta'lim siyosatidagi ustuvor yo'nalishlardan biridir. Bu yo'nalishda davlat tomonidan maxsus kvotalar ajratilishi va tegishli kadrlar zaxirasining shakllantirilishi ko'zda tutilgan.

8. Xususiy sektorni rag'batlantirish – bozor iqtisodiyoti sharoitida ta'lim xizmatlari sifatining oshishi uchun sog'lom raqobat muhimdir. Shu sababli davlat tomonidan nodavlat oliy ta'lim muassasalarining faoliyat yuritishi uchun huquqiy asoslar yaratilmoqda, soliq imtiyozlari va yer ajratish orqali ularning rivojlanishiga turtki berilmoqda.

Umuman olganda, davlat siyosati oliy ta'lim xizmatlari bozorini shakllantirish va rivojlantirishda yo'l ko'rsatuvchi va muvofiqlashtiruvchi omil sifatida namoyon bo'ladi. Raqobatbardosh va innovatsion ta'lim tizimini yaratishda yuqoridagi yo'nalishlar davlatning strategik vositasi hisoblanadi.

XULOSA

Mazkur bob doirasida olib borilgan ilmiy-nazariy tahlillar asosida shuni xulosa qilishim mumkinki, O'zbekiston Respublikasida oliy ta'lim xizmatlari bozorining shakllanishi va rivojlanishi jamiyat taraqqiyotining ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida namoyon bo'lmoqda. Bozor mexanizmlarining oliy ta'limga kirib kelishi natijasida raqobat kuchaygan, ta'lim muassasalarining samaradorlikka, sifatga va innovatsiyalarga yo'naltirilgan faoliyati izchil rivojlanmoqda.

Muallif sifatida ta'kidlaymanki, aynan davlat siyosatining maqsadli yondashuvi – normativ-huquqiy bazani takomillashtirish, moliyaviy rag'batlantirish, nodavlat sektorni qo'llab-quvvatlash kabi choralar oliy ta'lim bozorida muvozanatni ta'minlash va sifatni oshirishda hal qiluvchi omil bo'lib xizmat qilmoqda.

Shuningdek, o'tkazilgan tahlillar shuni ko'rsatadiki, oliy ta'lim sifatini baholovchi ko'rsatkichlar (ta'lim sifati reytingi, bitiruvchilar bandligi, talabalar qoniqishi va boshqalar) bozor talablariga moslashishda muhim indikator sifatida baholanishi kerak. Bu esa ta'lim muassasalarini ichki sifat menejmentini takomillashtirishga undaydi.

Yuqoridagilardan kelib chiqib, oliy ta'lim xizmatlari bozorining raqobatbardosh, samarali va ochiq shakllanishida davlat siyosati, normativ-huquqiy muhit va ilmiy-nazariy asoslarning uzviy uyg'unligi hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi, degan ilmiy xulosaga kelaman.

V. FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Tilak, J. B. G. (2008). Financing of education in India: Current issues and trends. *National Institute of Educational Planning and Administration*. <https://www.niepa.ac.in>
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-sonli Farmoni "Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi". <https://lex.uz/docs/5841063>
3. UNESCO (2021). *Education for Sustainable Development Goals: Learning Objectives*. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000247444>
4. OECD (2020). *The Impact of AI on the Education Sector*. <https://www.oecd.org/education/impact-ai-education.htm>
5. QS Top Universities. (2023). *QS World University Rankings: Methodology*. <https://www.topuniversities.com>
6. Xodjayev, S. T. (2019). *Ijtimoiy xizmatlar bozorini rivojlantirishning iqtisodiy asoslari*. Toshkent: Iqtisodiyot.
7. G'ulomov, A. S. (2020). *Ta'lim xizmatlari bozorining shakllanishi va rivojlanish tendensiyalari*. "Iqtisodiyot va ta'lim" jurnali, №2, 15–20-betlar.
8. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 6-noyabrdagi PQ-4884-sonli Qarori. <https://lex.uz/docs/5087025>
9. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2021-yil 9-fevraldagi 66-sonli qarori. "Oliy ta'lim muassasalarida ichki reyting tizimini joriy etish to'g'risida". <https://lex.uz/docs/5265061>
10. Karimov, M. R. (2021). *Oliy ta'limda raqamli texnologiyalarni joriy etishning samaradorlik omillari*. "Ilm-fan va innovatsiyalar" jurnali, №3, 45–52-betlar.
11. Schultz, T.W. (1961). *Investment in Human Capital*. The American Economic Review, 51(1), 1-17.
12. Kotler, P. & Keller, K.L. (2016). *Marketing Management*. Pearson Education.
13. Altbach, P.G., Reisberg, L., & Rumbley, L.E. (2009). *Trends in Global Higher Education: Tracking an Academic Revolution*. UNESCO.
14. Psacharopoulos, G. & Patrinos, H.A. (2018). *Returns to Investment in Education: A Decennial Review of the Global Literature*. Education Economics, 26(5), 445-458.

15. World Bank (2021). *Higher Education for Development: An Evaluation of the World Bank Group's Support.*
<https://www.worldbank.org/en/topic/tertiaryeducation>